

Лекція № 15

Тема 2.7: «Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду»

Мета: ознайомити з особливостями рекреаційної діяльності в межах територій природно-заповідного фонду України, проаналізувати основні напрями і види рекреаційної діяльності; розглянути організацію рекреаційної діяльності.

Основні поняття: рекреація, рекреаційні ресурси, рекреаційна діяльність, напрями і види рекреаційної діяльності.

План і організаційна структура лекції:

Вступ.

1. Поняття рекреації та мета рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
 2. Основні напрями і види рекреаційної діяльності.
 3. Організація рекреаційної діяльності та взаємодія з суб'єктами рекреаційної діяльності.
- Висновки.

Вступ

Рекреаційна діяльність на територіях природно-заповідного фонду є важливим напрямом їх функціонування, оскільки сприяє екологічній освіті, залученню населення до збереження природи та економічному розвитку регіонів.

Національні природні парки, біосферні заповідники та інші категорії природоохоронних територій надають можливості для екологічного туризму, активного відпочинку та оздоровлення. Водночас неконтрольоване використання цих територій для рекреації може призвести до деградації екосистем, порушення природних процесів та знищення рідкісних видів флори і фауни.

Законодавство України регулює рекреаційну діяльність у межах природно-заповідного фонду, визначаючи допустимі форми відпочинку, зонування територій та заходи для мінімізації негативного впливу людини на довкілля.

1. Поняття рекреації та мета рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду

В кінці ХХ століття суттєво зросла потреба населення у масовому відпочинку, оздоровленні та лікуванні. Тому організація рекреаційної діяльності є відповіддю на суспільні потреби.

Рекреація (від лат. *recreatio* – відновлення) – комплексний вид життєдіяльності людини, спрямований на відпочинок, оздоровлення і задоволення духовних потреб у вільний від роботи час.

Рекреаційна діяльність – діяльність, що здійснюється з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людей шляхом створення умов для їх загальнооздоровчого і пізнавального відпочинку.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» передбачає використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду в оздоровчих та інших рекреаційних цілях.

Рекреаційна діяльність на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду організовується в біосферних заповідниках, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках, ботанічних садах, дендрологічних парках, зоологічних парках, парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва, управління яких здійснюється спеціальною адміністрацією (далі – установи ПЗФ).

Метою рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду є створення умов для відпочинку, оздоровлення та туризму в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів для відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини.

2. Основні напрями і види рекреаційної діяльності

Основними напрямками рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду є:

- створення умов для здійснення рекреаційної діяльності з додержанням режиму територій і об'єктів природно-заповідного фонду;
- встановлення допустимих антропогенних (рекреаційних) навантажень на території і об'єкти природно-заповідного фонду;
- організація та облаштування інформаційно-туристичних центрів, еколого-освітніх стежок, туристичних маршрутів, оглядових майданчиків, рекреаційних ділянок, кемпінгів, таборів відпочинку;
- поширення інформації рекламного та інформаційного змісту (оприлюднення у засобах масової інформації та на вебсайтах інформації про рекреаційні ресурси і послуги, а також про суб'єктів рекреаційної діяльності в межах установ ПЗФ та/або поруч з ними);
- вивчення, узагальнення та впровадження кращого національного і закордонного досвіду і практики з організації рекреаційної діяльності;
- формування в рекреантів і місцевих жителів культури оздоровлення, відпочинку та туризму на природі, бережливого та гуманного ставлення до природної і культурної спадщини.

Рекреаційна ділянка – спеціально відведена ділянка в межах території та об'єкта природно-заповідного фонду, облаштована елементами рекреаційної інфраструктури для відпочинку та задоволення особистих потреб рекреантів.

Рекреаційна інфраструктура – сукупність елементів облаштування і засобів організації для здійснення рекреаційної діяльності; елементи рекреаційної інфраструктури можуть бути віднесені до таких типів призначення: торговельного, побутового, соціально-культурного чи іншого призначення.

Туристичний маршрут – спеціально обладнаний шлях проходження туристів і рекреантів, що прокладається, маркується та облаштовується з метою демонстрації найбільш привабливих природних, оздоровчих, естетичних, історико-культурних та інших цінностей.

Оглядовий майданчик – обладнане місце в межах території або об'єкта природно-заповідного фонду, створене з метою забезпечення огляду рекреантами природних комплексів та об'єктів.

Кемпінг – спеціально відведене та обладнане місце в межах території або об'єкта природно-заповідного фонду, призначене для тимчасового розміщення (ночівлі) авто-, мото-, велотуристів з наметами, будиночками на колесах (трейлерами). Різновидом кемпінгів з властивим готелю рівнем сервісу є глемпінг.

Табір для відпочинку – спеціально облаштоване місце для тимчасового розміщення, ночівлі та відпочинку рекреантів у наметах.

Рекреаційні ресурси – об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, які можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності.

Основними видами рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду є організація оздоровлення, відпочинку, любительського та спортивного рибальства, різних видів туризму: дитячого, молодіжного, сімейного, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, спортивного, релігійного, екологічного (зеленого), сільського, підводного, гірського, пригодницького, автомобільного, самодіяльного.

Відпочинок у межах території або об'єкта природно-заповідного фонду за тривалістю може бути короткостроковим та тривалим.

Відпочинок за активністю може бути активним, пасивним, творчим або змішаним, з них:

- **активний відпочинок** охоплює будь-які види відпочинку, що потребують активної фізичної роботи організму та пересування рекреанта територією відпочинку (пішохідний, велосипедний, з використанням інших типів транспортних засобів; на різних видах тварин; водний, враховуючи прогулянки на катамаранах, різних типах човнів, катерів і яхт, спуск гірською річкою на надувних плотах і човнах, катання на водних атракціонах, що буксируються; катання на лижах, у тому числі водних, і санках, сноукайтинг, сноубординг; водний слалом, каякінг, рафтинг, серфінг, віндсерфінг, кайтсерфінг, сапсерфінг, парасейлінг, вейкбординг; підводний з використанням аквалангів (дайвінг); лижний, зокрема гірськолижний; спортивні ігри та змагання; спелеотуризм; тролей; мотузяні стежки; парапланеризм, дельтапланеризм, балунінг та інші різновиди спортивного туризму);

- **пасивний відпочинок** передбачає відсутність потреби у значних фізичних зусиллях та порівняно тривале перебування рекреанта на обмеженій території (спостереження за природними явищами, процесами і об'єктами, дикими рослинами і тваринами, засмагання на пляжі, медитаційні практики, лікувально-оздоровчий туризм);

- **творчий відпочинок** пов'язаний з використанням природних, естетичних, історико-культурних та інших цінностей територій та об'єктів ПЗФ для

створення творів науки, літератури і мистецтв (фото-, відео-, кіно- та телевізійна зйомки, малювання на природі, культурно-пізнавальний туризм);

- *змішаний відпочинок* є комбінацією активного і пасивного та/або творчого відпочинку (похід з наметами, засмагання, купання, любительське і спортивне рибальство, участь у арт-пікніках або фестивалях та інших тематичних культурних подіях, влаштування пікніків, екологічний (зелений), сільський, пригодницький та інші види туризму).

Різновиди відпочинку показано на рис. 12.1.

Під час лікування, оздоровлення і реабілітації рекреантами використовуються природні лікувальні ресурси та оздоровчі властивості лісів, луків, водойм з метою відновлення своїх розумових, духовних і фізичних сил.

Спортивні тренування, збори та змагання мають такі різновиди: спортивний туризм (пішохідний, лижний, гірський, водний, велосипедний тощо), спортивне орієнтування, туристичні тренінги, скелелазіння та альпінізм, вітрильний спорт, каякінг, веслування, водний слалом; інші види спорту, враховуючи змішані та комплексні.

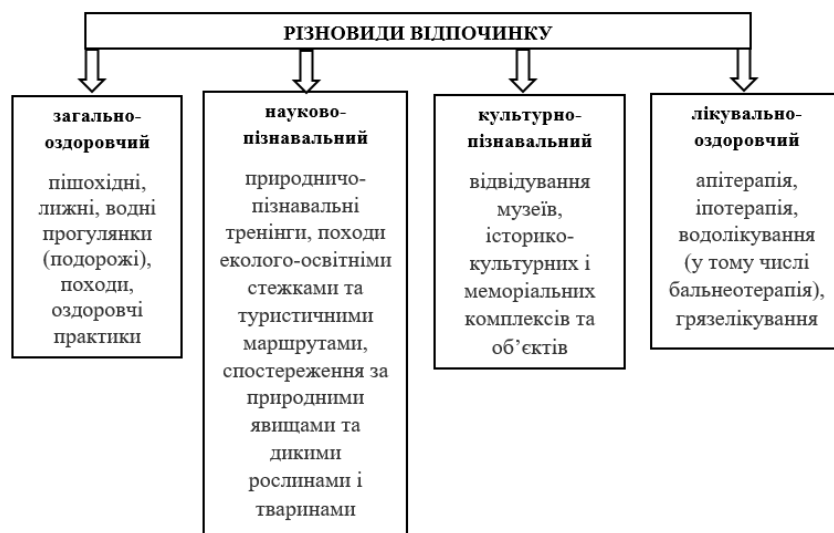

Рисунок 12.1 – Різновиди відпочинку

Любительське та спортивне рибальство охоплює вилов риби і добування водних безхребетних у визначених місцях території або об'єкта ПЗФ і може здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню території або об'єкта ПЗФ, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

3. Організація рекреаційної діяльності та взаємодія з суб'єктами рекреаційної діяльності

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду організовується і здійснюється відповідно до положень про ці території та об'єкти.

Рекреаційна діяльність організовується установами ПЗФ або іншими землекористувачами у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, які розташовані на землях, наданих їм у постійне користування або у власність, із залученням, у разі необхідності, суб'єктів рекреаційної діяльності

на договірних умовах і здійснюється шляхом формування та надання рекреаційних послуг.

Планування рекреаційної діяльності в установах ПЗФ проводиться в рамках розроблення щорічних планів природоохоронних заходів.

Умови перебування рекреантів на території природно-заповідного фонду мають враховувати необхідність забезпечення мінімально можливого впливу на природні комплекси і об'єкти, визначати безпечний час (період) перебування, оптимальну кількість відвідувачів (рекреантів).

У разі негативного впливу на природні комплекси та об'єкти установи ПЗФ та інші землекористувачі можуть встановлювати обмеження щодо часу відвідування і кількості рекреантів у межах окремих рекреаційних ділянок, еколого-освітніх стежок, туристичних маршрутів та інших природних ділянок, продажу та/або безкоштовного поширення квитків, створення механізму попереднього бронювання/продажу рекреаційних послуг і ознайомлення з можливостями доступу до рекреаційних послуг чи ресурсів.

У випадку завдання шкоди природним комплексам і об'єктам або рекреаційній інфраструктурі установи ПЗФ або інші землекористувачі зменшують рекреаційне навантаження та вживають заходів для відновлення рекреаційного ресурсу.

Інформація щодо кожної рекреаційної ділянки установи ПЗФ повинна розміщуватися на інформаційних щитах у місцях входу (в'їзду) до ділянки і включати відомості про:

- найменування установи ПЗФ та її природоохоронного науково-дослідного відділення;
- назву та площу рекреаційної ділянки;
- найменування суб'єкта рекреаційної діяльності, який надає послуги в межах рекреаційної ділянки, та його контактну інформацію;
- рекреаційну інфраструктуру;
- платні послуги та їхню вартість;
- правила безпечної поведінки рекреантів;
- номери телефонів для звернень у випадках надзвичайних ситуацій та нещасних випадків;
- картосхему рекреаційної ділянки з позначенням окремих елементів рекреаційної інфраструктури;
- посилання на офіційний вебсайт установи ПЗФ.

Інформація про рекреаційну ділянку також розміщується на офіційному вебсайті установи ПЗФ і, крім зазначеної інформації, додатково має включати (надавати посилання на відповідні вебсторінки):

- описи природних цінностей та особливо привабливих об'єктів у районі рекреаційної ділянки та поблизу;
- відомості про розташування найближчих транспортних розв'язок (станцій, зупинок), місць для ночівлі (готелів, мотелів, пансіонатів, санаторіїв, баз відпочинку, кемпінгів, таборів тощо) та закладів харчування;
- інформацію про можливості бронювання/придбання платних або безкоштовних послуг.

Плата за відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюється згідно зі статтею 47 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», а плата за надання рекреаційних послуг – відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 року № 1913 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду». У розрахунках вартості платних послуг ураховуються витрати на надання, створення та відновлення рекреаційних ресурсів.

Отримані кошти установами ПЗФ використовуються відповідно до положень про них та затверджених кошторисів і не можуть бути вилучені в дохід державного бюджету крім випадків, передбачених законом.

Установи ПЗФ можуть самостійно організовувати та здійснювати рекреаційну діяльність, надавати платні послуги або укладати договори про рекреаційну діяльність із суб'єктами рекреаційної діяльності.

Укладення договорів щодо тимчасового користування лісами для рекреаційних цілей здійснюється відповідно до статей 16, 18, 20, 30-33 Лісового кодексу України та Правил використання корисних властивостей лісів,

Здійснення рекреаційної діяльності сторонніми суб'єктами рекреаційної діяльності у межах територій установ ПЗФ без укладення з ними договорів не допускається.

Суб'єкти рекреаційної діяльності в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду зобов'язані:

- забезпечувати під час здійснення рекреаційної діяльності дотримання законодавства, санітарно-гігієнічних норм, правил пожежної безпеки;

- надавати рекреантам достовірну, доступну та своєчасну інформацію про рекреаційні ресурси, послуги, програму відвідування, обслуговування та відпочинку на територіях та об'єктах ПЗФ, що відвідуються;

- надавати роз'яснення рекреантам щодо їхніх прав та обов'язків, з додержання режиму територій та об'єктів ПЗФ, поведінки на/в воді, луках/степах, заболоченій місцевості, лісі, горах; інших правил особистої та колективної безпеки;

- не допускати під час здійснення рекреаційних заходів псування елементів рекреаційної інфраструктури, заподіяння шкоди природним комплексам та об'єктам, забруднення і засмічення територій та водних об'єктів, здійснення самовільних рубок дерев та чагарників, пошкодження рослинного покриву, розведення вогнищ у необлаштованих місцях, іншу заборонену законодавством про охорону навколишнього природного середовища діяльність;

- дотримуватись умов договорів та надавати повну і своєчасну інформацію щодо рекреаційної діяльності та кількості рекреантів установам ПЗФ.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду може здійснюватися у рамках спільних проєктів, зокрема інвестиційних, програм і планів діяльності підприємств, установ та організацій усіх форм власності з органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування, громадськими та міжнародними організаціями.

Висновки

Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду повинна здійснюватися з урахуванням принципів сталого розвитку, що забезпечує гармонійне поєднання збереження природи та задоволення потреб суспільства у відпочинку.

Важливим завданням є впровадження ефективних механізмів управління рекреацією, таких як екологічне зонування територій, розробка спеціальних маршрутів, обмеження навантаження на екосистеми та екопросвітницька діяльність серед відвідувачів.

Таким чином, ефективне управління рекреаційною діяльністю є ключовим фактором для підтримки екологічної рівноваги та збереження природної спадщини України.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття «рекреація».
2. Назвіть основні види рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
3. Які є види відпочинку за активністю?
4. Як організовується і здійснюється рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду?
5. Яка інформація повинна подаватися установою природно-заповідного фонду щодо кожної рекреаційної ділянки?
6. Як здійснюється рекреаційна діяльність сторонніми суб'єктами рекреаційної діяльності у межах територій установ природно-заповідного фонду?

Використана література

1. Про природно-заповідний фонд України : *Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#n48>
2. Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : *Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 26.07.2022 № 256*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1043-22#Text>
3. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися бюджетними установами природно-заповідного фонду : *Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2000 № 1913*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1913-2000-%D0%BF#Text>
4. Лісовий кодекс України : *Кодекс України від 21.01.1994 № 3852-XII*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
5. Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів : *Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 року № 502*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1536-12#Text>